

Endel Saar

4.

Neist, kes Pleesil sündinud-kasvanud

Julius Oengo lapsepõlv ja noorusaastad

Krahviga kohut käies jäid Oengod küll võitjaks, kuid suhted mõisahärraga polnud enam endised. Nüüd pidi krahv oma kapteni nõudmistega arvestama, mis polnud küll temale meele järele. Pealegi sirgusid Gustavi lapsed järjest ja hakkasid kooliikka jõudma. Sajandi alguse haridusolud polnud Hiiu saarel kuigi head. Laevakapten aga tahtis oma lastele korraliku hariduse anda. Nii hakkasid Gustav Oengo peres küpsema mõtted Pleesilt lahkuda ja minna linna elama, kus kooli-olud paremad.

1904. aastal, kui Gustavi esimene laps Adele sai 8-aastaseks ja oli aeg hakata koolis käima, koliski Oengode pere Haapsallu, kus osteti maja. Hiiumaalt lahkumist, mere-õitu ja Haapsallu jõudmist on jälle väga värvikalt kirjeldanud Adele Oengo-Juhandi oma jutustuses «Vanaisa kodu». Meelde jääb on seik kaheaastase Arturiga, kelle müts kukub merre, kui ta püüab üle laevareelingu vaadata. Arvatakse, et kui müts läheb merre, ega seda siis enam vaja olegi. Järgmisel aastal sureb Artur Haapsalus. Tema oli ka ainuke, kes Gustav ja Leeni Oengo üheksast lapsest väiksema suri. Noores eas läksid küll manalasse poeg August (18-aastasena), tütar Magdalena (25-) ja poeg Karl (33-aastasena). Viimane neist arreteeriti 1941. aastal ja hukkus Siberi vangilaagris 1942.

Oma vanematele, kellega koos Adele sünnikodust lahkus, kirjutas ta aastakümneid hiljem tänuuletuse, millele pani pealkirjaks «Hilinenud tänu». Vanemaid tänatakse oma eeskujuga õpetamise ja hariduse andmise eest. Adele Juhandi kirjutas:

«Kuis austan teie elujuhist ranget!
Te ise ees mul sedamööda käind.
Te jutud tõsised ning naljad ranged, —
ka need ei ole seni meelest läind ...
Meid, lapsi, vara teie vanast kodust

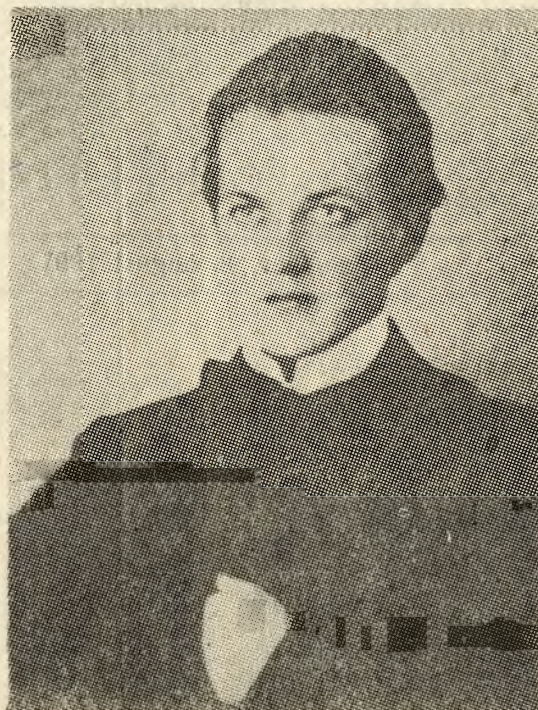
linn, paljutõotav, oma hõlma viis,
meil andis haridust ja pisut edu
ning hiljem rängalt hädapäevi siis ...
Nüüd, taat ja memm, te ammu läinud ära.
Teid katab õnneks kodu-
maine muld ...»
(«Vanaisa kodu», lk. 362.)

Pleesi isa, nagu omaksed Mihkel Oengot kutsusid, jäi 1904. aastal edasi oma koju elama. Vana Mihkel oli heatajuuline, armastas lapsi ja omaksed mäletavad teda suurepärase mäluga mehe. Vanaisa jutustusi kuulis oma lapsepõlves ka Adele, kes siis rohkem kui pool sajandit hiljem palju neist kirja pani. «Vanaisa kodu» häätab Adele imestavalt: «Neid jutte, neid kõnekäande, neid salmikuid ning nalju, mida Pleesi isa kõik peast teadis!» (lk. 49).

Sellise vanaisa juurde Pleesile jäi elama Gustav Oengo neljas laps, tollal kolmeaastane Julius Oengo. Vanaisa oli nüüd väikese Juliuse alaline seltsiline ja mängukaaslane. Tulevane luuletaja ja lastekirjanik hindas hiljem kõrgelt vanaisa osa oma lapsepõlves, ta oli tema kasvataja ja mõttemaailma kujundaja. Õpetas poissi ka kompassi ja merekaarti tundma.

Endel Priidel toob oma raamatus «Kirjanduslik Hiiu-maa» (lk. 120) ära Julius Oengo enda mälestusi esimesest kirjanduslikest katseist vastuses 1930. aasta «Loomingu» ankeedile. J. Oengo kirjutas tol korral:

«... sagedasti istusime kahekesi õunaiaas pingil või toas suurel vanamoelisel diivanil, ehk jällegi uitsime piki neemekäär, kus ta jutustas mulle kummalisi ning üleloomulikke meremeeste seiklusi, lubedaid muinasjutte või naljakaid madruseanekdote. Neid näis ta mälestuste põhjatus tagavaras lõpmatult olevat. Võib-olla oli nende hulgas rohkemgi ta enda looduid. Tunti teda ju üldiselt lõbusa ning hubase vestlejana ...»

Julius Oengo
1920. aastal
19-aastasena.

Edasi märkis kirjanik samas, et vanaisa «jutustused olid mulle esimesteks tõukehoobadeks ning inspiratsiooni allikaks.»

Nõnda kujundas vana kapten oma otsatute mälestustega väikese poisi mõttemaailma. Ilmast ja maast räägiti nii kodutoas kui õues, kevade-ti Pleesi heinamaalt ülaseid ja piibelehti korjates või hoopis piki Tähvanina, Kuri ja Hellamaa mereranda jalutades.

Need, kes seda mereäärt tunnevad, tabavad vihjeid tuttavatele kohtadele Julius Oengo luuletusest «Mälestusi lapsepõlvest», kus autor kirjutab:

«Kaldal vaskkollane liiv,
kumeraid kive kui karja,
rannatee kuusiku viiv,
lambad ja kadarik.
Nasva* all kõrbenud palu.
Otsisin põõsa alt marja,
veest leidsin kalakesi.
Käbid ja kanarbik.

Võrk-maja neemel ja paadid,
vanataat ahvenaid püüdmis;
teisedki hallhabe-taadid.»

(J. Oengo «Tahkuna»,
Tln., 1926, lk. 22)

* luuleraamatu «Tahkuna» sõnaseletustes märgib autor, et nasva tähendab merre ulatuvat liivaseljandikku.

Tihti küsitakse kirjaniku või luuletaja puhul, millal ta oma esimese jutukese või luuletuse kirjutas. Sama küsimus tekkis ka mul Julius Oengo juures. Siin tuli appi kirjaniku tütest toimetaja, tõlkija ja oma isa loomingu uurija Lembe Hiedel. Isa lasteluulest koostatud raamatu «Hiir rätse-

sepaks» järelsõnas kirjutab ta:

«Merest kirjutas Julius Oro (lastekirjaniku pseudonüüm 1923. aastast — E. S.) ka oma esimesed salmikud, kui ta Haapsalu algkoolis kaheksa-aastaselt luuletamisega algust teha proovis. Need esimesed värsihakatised ei pääsenud muidugi trükk, ka mitte hili-semad, mis valmisid Tallinna kõrgemas algkoolis ja õhtureaalkoolis.» (L. Hiedel «Lugejale» J. Oro «Hiir rätse-paks», Tallinn, 1967, lk. 123.)

Kolm aastat pärast Gustav Oengo perekonna lahkumist Pleesilt, 1907. aastal, suri Juliuse armas vanaisa Mihkel ja nüüd viidi ka kuueaastane Julius Haapsallu oma vanemate ja õdede-vendade juurde. See oli tulevase kirjaniku esimene lahkumine sünnisaarelt.

Peagi tulid kooliaastad Haapsalus ja Tallinnas. Kohe algas töömehe tee, sest lõkkele puhkenud esimene maailmasõda ei võimaldanud tükil ajal luuletamisega tegelda. Ka kooliskäimisega oli nii, et õppimise kõrvalt pidid vanemad pojad, nende hulgas Julius, käima sadamas laadimistööl, et aidata perele leiba teenida.

Juliusel oli peale luuletamisande veel hea joonestamisoskus. Seetõttu õnnestus tal juba 14-aastase noorukina Haapsalu linnavalitsusse kaartide ja plaanide joonestajana tööle saada. Töölevõtmisel tuli küll kiki-varvule tõusta ja mehist basihäält teha, sest joonestaja kohal oli nõutav vanus vähemalt 18. Seda kõike saame teada Lembe Hiedeli järelsõnast luulekogule «Hiir rätse-

paks». Kas see just nii oli, pole kontrollitav.

Esimene maailmasõja lõpul, saksa okupatsiooni ajal, on 17-aastane noormees tagasi oma sünnisaarel ja teeb Käinas läbi lühiajalised pedagoogikakursused. Raamatus «Eesti avalikud tegelased» (Tartu, 1932, esimene trükk, lk. 216) on kirjutatud, et Julius Oengo oli «Hiiu Aruküla algkooli juhataja 1913—1919». Samas pisut edasi aga märgitakse: «Oinas õpetaja kutseksami 1920. aastal Tallinnas.»

Siinkohal tekkis mul küsimus, kuidas sai Julius Oengo, kel endal hariduse omandamine pooleli ja õpetaja kutseksam sooritamata, olla Aruküla algkooli juhataja. Selle peale vastas mulle kirjandusloolane Oskar Kuningas, et esimese ilmasõja lõpul, nagu teisegi suure sõja lõppedes, oli õpetajatest suur puudus. Seepärast pandi noori hakkajaid inimesi varakult koolidesse tööle.

Olgu lisatud, et tol ajal töötas Heltermaa kandis kaks kooli: Aruküla, mis asus otse Heltermaal, ja sealt mõni kilomeeter eemal Kasevälja kool. Neist Aruküla oli vene õigeusu ja Kasevälja luteri usu kool. Suuremõisas siis kooli ei olnud ja sealtkandi lapsed käisid usutunnistusele vastavalt kas Arukülas või Kaseväljal.

Julius Oengo elulugu käsitlevates materjalides on märgitud ja seda rääkis mulle ka tema lesk Melanie, et Arukülas õpetajana töötades oli ta ühtlasi kohaliku postiaagentuuri juhataja. Aga millise? Elmo Viigipuult, kes on uurinud Hiiumaa side ajalugu, sain teada, et Julius Oengo on olnud mõnda aega Heltermaa postiaagentuuri juhataja. Siinkohal meenub, et Heltermaa sides oli kunagi nurgake, kus olid väljas Julius Oengo foto ja paar raamatut. Selle koostas Heltermaa sidesõlme kauaaegne juhataja Elja Gumenjuk, kes nüüd puhkab kalmaaias. Ka seda mälestusnurgakest ei ole enam ammu olemas.

1919. aastal lahkus Julius Oengo jäädavalt oma sünnisaarelt. Järgnesid õpetaja kutseksami sooritamine ekster-nina, paar aastat koolitööd Tartus ja ühtlasi õppimine «Pallase» kunstikoolis. Kolme lapsega pereisa leivamured ja liigihiliv kopsuhaigus sundisid õpingud «Pallases» katkestama. 1923. aastal asus ta elama Tallinna. Kunagi aga pole Julius Oengo olnud õpetaja Haapsalus, nagu kirjutatakse tänava märtsis oma ajaleheartiklites Oskar Kuningas («Kodumaa» nr. 10) ja Riina Jesmin («Hiiumaa» nr. 32). Haapsalus oli ta ju koolipoiss.